

Historisk Museum, Universitetet i Bergen
og
Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Arkeologiske undersøkelser ved Aurlandsvassdraget
i
Hol, Buskerud
og
Aurland, Sogn og Fjordane 1967

Utført av
De arkeologiske museers registreringstjeneste.

Innhold.

Forord	s. 1.
Utgravninger i Geiteryggheller I og II	" 3.
Utgravninger ved Søndre Vestredalstjern	" 11.
Dyregraver og bogastiller S for Kongshellernuten	" 17.
Etnologisk undersøkelse i Aurlandsdalen	" 19.

Forord.

De arkeologiske undersøkelserne i forbindelse med Oslo Lysverkers planlagte reguleringsarbeider i Aurlandsdalen, Sogn, og tilhørende veiforbindelse til Hol, Hallingdal, ble fortsatt sommeren 1967. Av de lokalitetene som ble påvist ved registreringene sommeren 1966 (se tidligere innberetning), ble omtrent halvparten undersøkt, i tiden 14/7 - 13/8 1967. Dårlige værforhold og til dels uventet store funnmengder umuliggjorde gjennomføringen av hele undersøkelsen i det fastsatte tidsrommet. Undersøkelsen ble ledet av stud.mag.art. Anne Stalsberg, med stud.mag.art. Elling Alsvik som assistent. Forøvrig deltok stud. philol. Liv Simonsen, stud.mag.art. Torstein Sjøvold, som i tiden 19/7 - 1/8 også fungerte som assistent, og stud. Bjørnar Knapstad.

Elling Alsvik

Innberetning om utgravningene i Geiteryggheller I og II, Hol pgd., Buskerud, sommeren 1967

av

Elling Alsvik.

Hellerne, som ligger i dalføret vestover fra Sveingardsbotn, er beskrevet i innberetningen fra registreringene i 1966, s. 23 - 28, likeså er den nøyaktige beliggenhet angitt her. Navnet: Hellerne ble i innberetningen fra 1966 gitt betegnelsen Kitilsbuhellerne. Forespørsler i sommer hos lokalkjente folk viste imidlertid at navnet Kitilsbu refererer seg til en lokalitet ca. 1 km lenger mot SV, og at det her ligger en heller som går under betegnelsen Kitilsbuholet eller Kitilsbubui. Det er denne som er omtalt i Reinton: Folk og Fortid i Hol. For å unngå forvekslinger fant vi det nødvendig å forandre navnet. Forespørsler ga imidlertid ikke noe navn på lokaliteter i den umiddelbare nærhet, og som egnet seg til å navngi hellerne. Det beste syntes å være navnet Geiteryggen, som betegner fjellryggen NV for hellerne. Vi besluttet derfor å benytte navnene Geiteryggheller I og Geiteryggheller II.

Geiteryggheller II ble utgravet i sin helhet under ledelse av stud.mag.art. Anne Stalsberg. Hellenen ligger ca. 1,5 km i luftlinje ØSØ for Geiteryggen Turisthytte, 1150 m SV for SV-bukta, av Vestre Vierbotnvatn og 100 m NV for vestligste punkt i en ca. 100 m lang pytt på N-sida av stien. Den ligger i et rasområde i dalføret som går mot SV fra Vierbotn. Den åpner mot SØ med utsikt mot dalbunnen og dalen.

[Fig. 1 -2. Pl I]

Hellenen dannes av en stor, utoverhengende steinblokk (A) mot SV, en loddrett blokk (B) mot ØNØ og en mindre, loddrett blokk (C) mot NNV. Blokkene består av en skifrig fyllitt, isprengt små stykker av kvartsitt. Det var ingen synlig mur i helleråpningen. Gulvet målte ca. 30 m². Det var nærmest rektangulært

med lengderetning NNV-SSØ, mens åpningen vendte mot SØ. P.g.a. formen på blokk A hadde gulvet en utvidelse mot SV. Det steg noe mot NNV, ca. 1 m på 7 m. Gulvet var stort sett fritt for mindre stein, men det lå 4-5 større stein der - noen av dem ble først markante etter noen graving. Særlig dominerende var en stor steinblokk inne under overhenget (rutene C5-6). I NV-delen lå det noen større og en god del mindre stein, slik at dette området nærmest virket kultet. Grensen for blokk As overheng gikk noe Ø for midten av helleren, på langs av gulvet, men det viste seg at grensen for dråpefallet gikk noe lenger innunder blokken, mot V, noe som delvis viste seg i gulvets overflate. Utenfor grensen besto overflaten mest av jord, mens den innenfor var noe mer gruset. Ellers dryppet det litt fra blokken overalt, bortsett fra i NV-hjørnet, som var ganske tørt. Forøvrig henvises til plantegning og snitt, som også innebærer enkelte mindre korrigeringer av de målene som er gitt i innberetningen fra 1966.

Hele flaten ble utgravd, pluss ca. 4 m² utenfor helleråpningen, rutene B-E 10. Målesystemet ble lagt opp med kvadratmeterruter, betegnet med tall og bokstaver. Aksesystemets 0-punkt lå utenfor helleren i NV. Bokstavaksen gikk omtrent VSV-ØNØ og tallaksen omtrent NNV-SSØ. [Fig. 3] Det ble lagt opp en hovedprofil på tvers av hellergulvet ved 5 m i rutene B og C forskjøvet til 5,5 m, og en lengdeprofil parallelt med tallaksen mellom D- og E-rutene. Fyllmassen besto grovt sett av to typer, kullblandet, feit, svart kulljord og en magrere, gråbrun sandjord, som var så godt som fri for spor av trekull. Det var vanligvis ingen forskjell i funnfrekvensen mellom de to jordartene.

[Pl. II] De mørkere lagene konsentrerte seg i hellerens Ø-del, fra blokk B og til noe V for lengdeprofilen, ca. 0,5 m i innerste del av helleren, økende til ca. 1 m i hellerens ytre del. Mot N stoppet de ca. 0,75 - 1 m fra blokk C. Området dekket altså vel 15 m². Her var det øverst et torvlag, og umiddelbart under dette lå de mørke kulturlagene. Disse besto av noe varierende sjikt, delvis sterkt kullholdige iblandet med store stykker av trekull, delvis noe magrere, men likevel mørke og kullholdige.

Disse sjiktene kunne iblant skilles nokså klart fra hverandre, men ofte var det vanskelig eller umulig å påvise noen klar avgrensning. Langs lengdeprofilen var det øverste laget noe magert. Dette skilte seg her nokså klart fra det underliggende laget, og det var på det meste 30-35 cm tykt, i området omkring hovedprofilen. Mot helleråpningen tynnet det ut til 15-20 cm og det stoppet opp i åpningen.

Under dette laget lå et mer kullholdig og feitere lag. Dette strakte seg snaue 2,5 m fra hovedprofilen mot helleråpningen. Tykkelsen var opp til 25 cm. Mot blokk B gled disse to lagene sammen, så det ble umulig å påvise noen klar avgrensning mellom dem. Likevel ble massene her tydelig mørkere nedover, i likhet med det nederste av de to lagene ved profilen. [Fig. 4] Over og rundt en større stein ved blokk B lå et lag med mere sandblandet mørk masse. Dette var dekket av det sterkt kullholdige laget inntil ca. 75 cm fra blokk B. Det mørke laget gikk helt inn til blokk B.

På V-sida av profilen fant vi den noe magrere mørke massen, av samme slag som det øverste laget ved profilen, her fantes ikke det aller mørkeste laget. Dypest ned gikk de mørke massene ca. 0,5 - 1 m Ø for lengdeprofilen og fra ca. 1 m S for hovedprofilen. Herfra og ut mot åpningen var dybden 50-60 cm. Det var her umulig å skille ut noen enkelte lag, men derimot ble massene stadig magrere ut mot åpningen, det virket som om den mørke fargen etterhvert også skrev seg fra avfarging av fyllitten.

Disse mørke massene fortsatte utenfor hellerens åpning, men funnene tok slutt i åpningen.

I alle de mørke lagene ble det gjort funn av steinalderskarakter, og det kunne ikke påvises noen variasjoner i funntyper i de forskjellige lagene. Men funnfrekvensen var noe lavere i de øverste sjiktene, 10-15 cm under overflaten. I disse øverste sjiktene ble det også funnet noen ubrente bein. I de to mørkeste lagene var det en del forekomster av kokstein. Her lå de store forekomstene i det mørkeste laget, d.v.s. det nederste ved lengdeprofilen, og forøvrig i de nedre sjiktene i de mørke massene, mens forekomsten i de øvre sjiktene var noe

mindre. Koksteinen hadde gjennomgående en diam. på 10 cm, og det meste besto av rullestein, som ikke finnes i den umiddelbare nærhet, men muligens må være hentet ned ved elva. Rundt og under disse mørke lagene kom det fram et lag mager, gråbrun sandjord, av samme slag som vi fant i helleren forøvrig, bortsett fra i NV-dalen. Dette vil si at de mørkere lagene fylte ut en langsgående forsenkning i gulvet, noe som dog ikke behøver å bety at disse lagene er av yngre dato. Det lot seg ikke påvise noen typologisk forskjell mellom funnene i de mørke og lyse lagene.

Den lyse massen lot seg ikke dele i adskilte lag. Likevel kunne det merkes at den var noe mørkere og løsere de øverste 10-15 cm. Det var ikke noen tydelig avgrensning men en jevn forandring av massen nedover. Den inneholdt bare helt ubetydelige kullspor. Funnfrekvensen var stort sett den samme som i de funnrrike mørkere lagene. I denne massen, i SV-delen av helleren, kom det frem noen mindre klatter med leire, opptil 30-40 cm store, 8-10 cm tykke. Disse kan tyde på at det har vært gjort enkelte arbeider for å jevne ut hellergulvet. At dette muligens også kan ha foregått i relativt sein tid, tyder funnet av et nålebryne samt en del av et tilsvarende på. Disse lå i rute D8, 20-30 cm dypt. Det var også tatt inn en del stein, tydeligvis i den hensikt å jevne ut gulvet. Steinene hadde et største mål på opp til 50 cm. Særlig i området ut mot åpningen (D-F, 7-9) lå det til dels store mengder stein. Disse lå løst, delvis med hulrom mellom. For en stor del var dette fyllittstykker. Det syntes ikke som om dette var lagt opp bevisst som en mur mot åpningen, derimot så det ut til at steinene var lagt opp med hensikt for å planere hellergulvet ved å heve denne delen av det.

Den magre, grå sandjorda ble funnet i hellerens SV-del, hvor det ikke var noen torv over, delvis innunder de mørkere fyllmassene, og inntil blokk C, i en bredde av ca. 1 m. I NV-hjørnet var derimot massen av en annen karakter. Her var det heller ingen torv. Dette området strakte seg fra blokk A mot Ø til ca. 1 m V for lengdeprofilen og til ca. 1,40 m N for hovedprofilen, begrenset av en større jordfast stein. Dette var hellerens tørreste område, både hva angår takdrypp og vannsig i bakken.

Grunnen her besto av øverst et lag med singel, diam. opp til 3 cm, og under gulbrun grus. Det er ikke urimelig å tro at dette laget er lagt opp slik med hensikt. Fyllmassen var her så å si funntom. I C4, 12 cm dypt, ble det funnet en blykule. Det kan tyde på at denne oppbyggingen er foretatt i seinere tid. I rutene C-D, 3-4 kom det frem en rekke stein i singelen. Rekken fulgte omtrent yttergrensen mot Ø for det tørre området (se plantegning). Steinene lå helt løst, og det var ikke mulig å påvise at de var lagt opp med hensikt. Det er umulig å si hva dette kan ha vært. Både ved blokk A og blokk B ble det gjort funn helt inntil blokken, mens det helt inntil blokk C var meget få funn. Den store steinblokken i rutene C, 5-6 var av en annen steinart enn fylllitten rundt omkring. Det ble gjort funn under den, så den må være kommet inn ved ras forholdsvis tidlig i bosetningsperioden.

Hellerens bunn lot seg ikke påvise i lagfølgen. I hovedprofilen omtrent fra lengdeprofilen og 2 m mot V er det tegnet inn et kullag, dybde ca. 30-50 cm. Dette betegner sannsynligvis bunn her, men laget lot seg ikke følge videre. Derfor er ikke bunn markert på tegningene, og bare opphør av funn kunne angi at kulturlaget tok slutt.

[Fig. 5] Steril bunn kom ved følgende dybder, regnet fra overflaten ved gravningens begynnelse. Den største dybden var i SØ-delen av helleren. Her dannet bunnen en svak forsenkning, fra lengdeprofilen og ca. 1,5 m mot Ø, med lengderetning i hellerens lengderetning. Her var dybden opptil 50-60 cm (rutene E-F, 6-8). Stigningen mot blokk B var ganske ubetydelig. I SV-delen (rutene A-D, 6-9) skrånet bunnen opp til ca. 50 cm, altså en liten stigning. Her lå bunnen like lavt inn mot blokk A som i området forøvrig. Ved de store steinblokkene under og rett N for hovedprofilens V-del steg bunnivået ganske kraftig og bratt opp til hellerens NV-del, det kultete området (rutene A-D, 2-5). Her lå bunnen på bare 10-15 cm. I NØ-delen (rutene E-F, 3-4) steg bunnivået ganske raskt opp til ca. 30 cm. Særlig inn mot blokk C lå bunnen høyt, her kunne den på enkelte punkter gå opp mot 20 cm. Også utenfor helleren, på SV-siden, inn mot blokk A, ble

det gjort funn helt ned mot 40-50 cm, under 20-30 cm funntom masse, i rutene B9 og C-D, 9-10, d.v.s. fra blokk A og ca. 1-1,5 m ut fra denne. Det er rimelig å tro at det her har vært arbeidsplass i godvær.

I SV-delen av helleren, ca. 1 m fra blokk A (rutene C8-D9) kom det fram en forsenkning i undergrunnen, betegnet ved en annen konsistens i massen og noe mørkere grus. Den hadde hovedretning VNV-ØSØ og målte 200 x 25-30 cm, dybde 15-20 cm. (se plantegning). Det ble gjort funn i forsenkningen. Det er mulig å oppfatte dette som en dreneringsgrøft - vår egen erfaring var at en slik grønft kunne være nyttig her.

Utgravningen viste at hellergulvet fra først av må ha vært mer ujevnt, at det må ha ligget 30-40 cm lavere på midten enn inn mot blokkene, og at det må ha hellet noe brattere utover mot SØ enn det gjorde da gravningen tok til. Hovedinntrykket av helleren kan summeres opp slik: SV-delen inn mot blokk A og S for hovedprofilen utpekte seg som det best egnede boligområdet, da bunnen her var nokså jevn og steinfri. I SØ-delen, rutene E-F, 5-8, har det vært bål- og kokeplass - dette var det eneste området hvor det ble gjort kullfunn av betydning. Hellerens NV-del er tørr og ganske jevn, men her er det ikke funn som tyder på noen nevneverdig bruk. NØ-delen har trolig vært noe brukt som arbeidsplass. Likeledes har også området utenfor blokk A vært brukt som arbeidsplass, kanskje særlig huggeplass.

Geiterygheller I ble prøvegravet under ledelse av stud.mag. art. Anne Stalsberg.

Helleren ligger 30 m N for Geiterygheller II, i samme rasområde. [Fig. 6] Den er dannet av en stor, noe utoverhengende blokk konkavt buet mot N, slik at hellergulvet ligger inne i buen. Den er begrenset av en noe mindre blokk mot N, og et par mindre mot V. Målesystemet ble lagt opp med kvadratiske ruter på 1 x 1 m, betegnet med tall og bokstaver. Akseystemets 0-punkt ligger utenfor helleren i Ø. Bokstavaksen har retning SSØ-NNV og tallaksen ØNØ-VSV. Det ble lagt opp en hovedprofil på tvers av hellergulvet ved 9 m, og vinkelrett på denne en lengdeprofil

mellom D- og E-rutene. Hovedprofilen begynner ved en tydelig sprekk innerst i hellerens hjørne. Rute B begynner helt inntil steinen ved nåværende overflatenivå. Da hellerblokken nedover skrånet innover mot SØ, ble det nødvendig å ta i bruk også A som rutebetegnelse. Det ble slått ned en påle ved 3 m på lengdeprofilen, for lettere å kunne finne igjen målesystemet ved videre gravning.

Gravningen begynte med rutene B-D, 9, men på grunn av stor stein under overflaten, ble det snart nødvendig å ta opp også rutene B-D, 8, slik at sjakten omfattet 6 m², samt de deler av rutene A8-9 som ble tilgjengelig ved gravning nedover. Massen besto av feit, svart, kullholdig kulturjord uten påviselige fyllskifter, Foruten funn av kvartsitt og flint ble det funnet en del ubrente dyrebein, særlig i de høyere lagene, og noe kokstein.

For å kunne vurdere arbeidsmengden ved en total utgravning, forsøkte vi å nå ned til steril bunn. P.g.a. store mengder større stein, fyllitt, trolig falt ned fra hellertaket, lot dette seg bare gjøre i rute D9. Her kom på 65-75 cm dybde gulbrun aur og jordfaste steiner. Funnene sluttet ved 65 cm. Det er sannsynlig at dette er steril bunn.

De øvrige rutene ble gravd ned til følgende dybder: A9: 50 cm, B8: 40 cm, B9: 50 cm, C8: 20 cm, C9: 30 cm (i begge disse rutene ble vi stanset av ei stor steinhelle) og D8: 10 cm. Den store blokken som danner taket, vender ut mot veistikkingen og står ca. 3 m N for denne. Blokken har en 5-10 cm bred, loddrett sprekk parallelt med veistikkingen, og det er å frykte at halvparten derfor vil rase ut under veiarbeidene. Det er tvilsomt om da den andre halvparten kan bli stående urørt. I det hele tatt ser det ikke ut til at helleren vil kunne forbli urørt av veiarbeidene.

Innberetning om utgravningene ved Søndre (øvre) Vestredalstjern, Hol s. og pgd., Buskerud, sommeren 1967

av

Elling Alsvik.

Ved Søndre Vestredalstjern ble følgende lokaliteter undersøkt: Boplassene Søndre Vestredalstjern I, II og III og Vestredals-helleren.

Søndre Vestredalstjern I ble gravd ut under ledelse av stud.mag. art. Torstein Sjøvold.

[Fig. 7-8] Boplassen lå ca. 450 m ØSØ for Søndre Vestredalstjerns utløp, på ei tørr grasslette nede ved tjernet, i dets nordlige ende, på Ø-siden. Sletta er ca. 100 m lang og ca. 10 m bred, og den har hovedretning NV-SØ. Den er flat og ligger et par meter over vannet, noe varierende etter vannstanden. Mot vannet er det en ca. 3 m bred helling med en jevn grusstrand nederst. Boplassen ble delt inn i kvadratmeterruter, betegnet med tall og bokstaver. Aksene ble lagt slik at hele boplassen skulle falle innenfor en kvadrant og 0-punktet ble lagt V for boplassen. Tallaksen gikk omtrent NNV-SSØ. Den dannet en vinkel på 28° med linjen geografisk N-S. Bokstavaksen gikk vinkelrett på tallaksen i retning VSV-ØNØ.

Det ble lagt opp en hovedprofil parallelt med bokstavaksen, ved 21 m, og en lengdeprofil vinkelrett på denne, mellom Q- og R-rutene. Profilene er imidlertid ikke tegnet, da de ikke viste noe av interesse.

Det ble gravd 50 m², nemlig rutene N19-21, O17-22, P11 og 14-23, Q13-23, R13-23, S18-22, T21, U21 og V21.

Lagfølgen i boplassområdet var: 3,5-4,5 cm torv, 6-8 cm lys grå sandjord, steril aur. Funnene lå øverst i sandlaget, de fleste ved overgangen til torv.

Funnene besto av redskaper og avslag av kvartsitt og noe flint.

Dessuten ble det funnet en del kokstein i rutene P-R, 15-16 og 18-20, d.v.s. omtrent i midten av boplassområdet. Det ble ikke funnet kull eller antydning til ildsteder. Funnfrekvensen angir at bebodd område har hatt en utstrekning på 40-45 m². Dette området faller i sin helhet innenfor det utgravde området.

Søndre Vestredalstjern II ble gravd ut under ledelse av stud. mag.art. Torstein Sjøvold.

[Fig. 7 og 9] Boplassen ligger på ei lita tuet slette ca. 5 m fra vannet og ca. 150 m S for Søndre Vestredalstjern I. Her er ei bukt, lite markert. Boplassen ligger i en liten forsenkning i terrenget, så det her kan være en smule ly. Fjellstigningen begynner ca. 10 m bak boplassen.

Boplassen ble delt i kvadratmeterruter, betegnet med tall og bokstaver. Aksene ble lagt slik at hele boplassen skulle falle innenfor en kvadrant og 0-punktet ble lagt NV for boplassen. Bokstavaksen gikk N-S og tallaksen gikk vinkelrett på denne i retning V-Ø. Det ble lagt opp en hovedprofil Ø-V mellom D- og E-rutene, og en lengdeprofil N-S ved 6 m. Disse er imidlertid ikke gjengitt, da de ikke viste noe av interesse.

Det ble gravd i alt 14 m², nemlig rutene B7-8, C7-8, D7-10, E7-8, F5 og 7-8 og G7.

Lagfølgen var: 4-11 cm torv, 3-22 cm lys, grålig sandjord, steril aur. Funnene lå øverst i sandlaget ved overgangen til torv.

Funnene besto av avslag av kvartsitt og noe flint. Dessuten ble det midt i det utgravde området funnet meget små kullforekomster, ikke tilstrekkelig til å kunne snakke om noe helt lag. Kullet lå på overgangen torv - sandjord.

Funnfrekvensen var meget lav. Funnene ble gjort i 5 ruter, nemlig: D7-8, E7-8 og F7. Frekvensen tyder på at boplassen har vært meget lite brukt.

Søndre Vestredalstjern III ligger 50 m SØ for Søndre Vestredalstjern II og på en tilsvarende lokalitet, ei ca. 10 m lang og et par meter bred slette, 5 m fra tjernet og ca. 2 m over det.

Sletta skråner noe mot vannet, og den er bevokst med lyng og gras.

På grunn av de meget sparsomme funn som ble gjort her ved registreringen, ble det i år tatt ca. 8 nye prøvestikk for å undersøke lokaliteten nærmere. Ingen av prøvestikkene ga funn. Vi fant det derfor ikke regningssvarende å foreta noen utgravning på dette stedet.

Vestredalshelleren, i innberetningen 1966 kalt Heller Søndre Vestredalstjern, ble utgravd under ledelse av stud. mag. art. Elling Alsvik.

[Fig. 7] Helleren ligger ved SØ-enden av Søndre Vestredalstjern, 90 m rett N for trigonometrisk punkt 1166,941, ca. 10 m over vannet og ca. 15 m fra dette. Den ligger innunder en vestvendt, loddrett bergvegg, ca. 10 m høy og ca. 40 m lang, med hovedretning N-S. Helleren faller i to klart adskilte deler, en søndre del, som er overbygd med stein, og som har en trang utgang mot N, og en nordre del med en ca. 1 m høy mur utenfor, vestvendt, med inngang i NV over en noe lavere del av muren. [Fig. 10-11] Gulvet i denne ytre delen lå ca. 30 cm høyere enn gulvet i den overbygde delen. Hver av delene har en gulvflate på snaut 4 m². Mellom de to delene var det lagt opp en del større og mindre stein, trolig for å få til en passende utgang. I den ytre delen lå en avlang, rektangulær stein, merket x på tegningen, som sannsynligvis er lagt inn som "krakk". Se forøvrig plan og profiltegning, Pl. III. Målesystemet ble lagt opp med en basislinje gjennom begge hellerrommene, og med en tverrprofil i hvert rom, vinkelrett på basislinjen, avstand mellom tverrprofilene 3,5 m. På grunn av det lille arealet ble det ikke foretatt noen finere inndeling, men de feltene som fremkom ved kvadreringen av rommene, ble nummerert som rute 1-8, slik at rutene 1-4 lå i det indre rommet, med rute 1 lengst mot S og inn mot veggen, rute 2 V for denne, rute 3 N for 1 og rute 4 V for 3. Rutene 5-8 lå i det ytre rommet, ordnet på samme måte. Skillet mellom rutene 3-4 og 5-6 gikk midt mellom tverrprofilene, d.v.s. 1,75 m N for tverrprofil I. Utviklingen av gravningen medførte at vi i hellerens N-ende måtte trekke en ny basislinje 1 m mot V, og en delelinje vinkelrett på denne 2,75 m N for tverrprofil II. De nye rutene som kom

fram på denne måten, ble gitt nr. 9-11, slik at rute 8 ble avgrenset av denne nye basis og delelinje, rute 9 lå V for 8, rute 10 N for 8 og rute 11 V for 10. Alle dybder angis fra hellergulvets opprinnelige overflate i hvert rom.

Utgravningen av det indre rommet ga bare små resultater. Her var meget få funn av forhistorisk karakter. På overflaten lå enkelte spor etter bruk i ganske ny tid. Massen besto av et øvre og et undre lag. Det øvre var 4-24 cm tykt, det besto av sand og grus med meget sporadiske kullspor. I rute 2, ca. 10 cm under overflaten, lå en meget tynn kullflekk, ca. 25 cm i diameter. Laget må kunne betegnes som et kulturlag, men meget fattig. Det undre laget var funntomt. Det ble gravd ned til vel 20 cm. På grunn av de meget dårlige resultatene ble det ikke funnet regningssvarende å forsøke å rive overbygningen for å grave under den.

Ved gravningen i åpningen mellom rommene viste det seg at her var det påfylt en del stein i relativt sein tid, stein opp til 30 cm i diameter, og tett imellom med småstein ned til 3 cm i diameter. En del av den større steinen kan imidlertid godt være nedrast, og det var ikke mulig å påvise noe system i påfyllingen.

I det ytre rommet har det tydeligvis vært en langt sterkere aktivitet enn i det indre, både i forhistorisk og i nyere tid. Innenfor muren lå det øverst et kulturlag, mørkt, fett og kullholdig. Dette var på det meste 30 cm tykt ut mot muren, mens det innover ble tynnere, inntil fjellveggen i hjørnet i rute 7 var det 5 cm tykt. Dette laget inneholdt ikke sikre forhistoriske funn. I rutene 5 og 6 fantes et noe uregelmessig lag av stein, diameter 3-20 cm, trolig en brolegning fra nyere tid. Den egentlige oppbygde muren gikk ikke lenger ned enn til ca. 30 cm. Her lå den på noen store steinblokker, antagelig rast ned fra bergveggen ovenfor. Muren synes derfor å være bygget i nyere tid.

Under det mørke laget besto massen av aurlignende gråbrun grus og sand. Ned til 50 cm dybde inneholdt dette laget bare ubetydelige funn. Trolig er laget stort sett forvittringsmasse.

Omtrent midt i rute 8 lå to tynne, mørkere flekker, kullholdige, en 45 cm dypt, diam. ca. 25 cm, og en 50 cm dypt, diam. ca. 50 cm. Flekkene lå omtrent oppå hverandre, og på dem begge lå en del avslag, samt noen få avslag i selve flekkene. De største funnmengdene kom i et område i NV-delen av helleren, 60-80 cm dypt. I forhold til krysningspunktet mellom forskjøvet lengdeakse og delelinje strakte laget seg ca. 1,5 m mot S, ca. 0,5 m mot V, ca. 1 m mot N og ca. 1,5 m mot Ø, inntil fjellveggen. Det dekket altså ca. 4 m². (Se plantegning). Avgrensningen i N og NV er omtrentlige fordi vi her delvis ble stoppet av et par store rasblokker, som lå over funnlaget, og som vi ikke hadde noen mulighet for å få fjernet. Det skilte seg ut to lag, et øvre opptil 10 cm tykt, og et undre ca. 10 cm under dette. Ved ytterkanten av funnområdet løp lagene sammen. De hadde omtrent samme konsistens, men ble adskilt ved et mellomliggende sjikt av grus. Begge lagene skrådde noe øverst og stupte siden siden utover skråningen, det øvre noe mer enn det nedre, gjennomsnittlig en helling av ca. 50 cm på 2 m. Lagene var mørke og til dels kullholdige. Funnene lå i det øvre laget og særlig i grusen under. Det undre laget var funntomt, muligens er dette opprinnelig markoverflate. Der hvor funnområdet sluttet i NV-kant, var det bare dekket av et 10 cm tykt gruslag. I det øvre kullaget, særlig i ytre del, ble det funnet ubetydelige mengder kokstein.

Helleren har dermed vært i bruk i forhistorisk tid, men virksomheten har tydeligvis konsentrert seg om NV-delen, og delvis området utenfor det nåværende hellerområdet. Det er ingen ting som tyder på at det har vært foretatt byggearbeider av noe slag her i denne tiden. Bakken har opprinnelig skrånet ganske sterkt utover fra bergveggen. I tiden etter denne bruksperioden har det foregått en ganske kraftig grusdannelse oppå funnlaget, og det har også falt ned en del store steinblokker fra bergveggen. Dette har så gitt mulighet for oppbygging av muren og dannelse av et flatt gulv i nyere tid, slik at helleren da har fått det utseende som vi nå ser. I denne tiden har helleren tydeligvis vært nokså hyppig i bruk. I den mellomliggende periode synes helleren å ha vært ubrukt.

Huggeplass, Vestredalshelleren ble gravet ut av stud.mag. art.

Torstein Sjøvold.

Plassen ble lokalisert ved prøvestikk. Den lå på en linje rett V fra hellerens tverrprofil II til en rød merkebolt merket FM slått ned i fjellet, ca. 5,5 m utenfor muren og ca. 3 m lavere enn hellergulvet. Her var det en liten kløft i knausen, omtrent rettvinklet, vendt mot SV, og med ca. 1,5 m høye vegger. Lagfølgen var: 2-3 cm mose og lyng, 3-10 cm funnførende lag, grålig sand med enkelte kullspor, fast fjell. Funnene dekket et område av knapt 1 m². De besto av avslag av lys kvartsitt, alle av samme materiale, trolig slått av samme blokk. Beliggenheten er solvendt og lun, og en som sitter her, er godt skjermet mot trekk. Det er ingen grunn til å tvile på at dette er en huggeplass, og det er sannsynlig at den har forbindelse med bruken av helleren.

Dyregraver og bogastiller S for Kongshellernuten
av

Irmelin Martens.

Turen Geiteryggen - Steinbergdalen ble lagt rundt Kongshellernuten i håp om å finne Kongshelleren, noe som ikke lykkedes. Det var regnvær med tåke og dårlig sikt, og dette vanskeliggjorde letingen.

I NV-skråningen av Langavassnuten, S for Kongshellernuten og litt opp fra tjern 1435 (omtrent rett under 3-tallet på gradteigskartet) ligger 2 dyregraver med gjerde og 2 bogastiller. Turiststien krysser gjerdet mellom gravene. Fra den øverste graven går 2 korte gjerder på skrå oppover til en ur hvor terrenget blir brattere. Et gjerde fører fra den nederste graven ned mot 2 bogastiller som ligger ved en større blokk i et steinet område. De ligger tett ved hverandre.

Innberetning om den etnologiske undersøkelsen i Aurlandsdalen, Aurland s. & p., Sogn og Fjordane, sommeren 1967

av

Elling Alsvik.

I forbindelse med utgravningsarbeidene i Aurlandsdalen ble det foretatt en etnologisk undersøkelse på gårdene Øvstebø og Urvik ved Aurdalsvatnet i Aurland. Arbeidet ble utført i tiden 27. - 29. juli av undertegnede, med hjelp av skoleelev Jan Eira, Geiteryggen turisthytte.

Hensikten med arbeidet var dels å samle inn enkelte data om de gamle gardsanleggene der, og dels å få erfaring for hvorledes slike undersøkelser ville falle ut i praksis.

De tidligere planene om neddemming av dette området er for lengst frafalt, men anleggsveien vil passere her, på sydsiden av Aurdalsvatnet. Planene om å utbygge denne til permanent vei er fremdeles aktuelle. Dette vil, sammen med reguleringen, etter all sannsynlighet føre til at det meste av de eksisterende kulturhistoriske data går tapt. Derfor er det av stor viktighet at disse blir tatt hånd om i tide. Den undersøkelsen som er foretatt, er et forsøk i denne retningen. Men det er grunn til å påpeke at de innsamlede data bare utgjør en brøkdel av det som kan fremskaffes.

Aurlandsdalen er meget trang og ulendt, på begge sider er det fjell som stiger opp i ca. 1000 m og mer. Av det titall gardar som har ligget i dalen, var de fleste svært brattlendte og tungdrevne. Det eneste unntaket er gardene i Aurdalen, Øvstebø (2 bruk) - som i dag kalles Østerbø -, Urvik (Aurviki) og en meget tidlig nedlagt gard som ligger ved elveosen, stedet kalles i dag Neset. [Fig. 12-13] Disse gardene ligger alle på nordsiden av Aurdalsvatnet (813 m.o.h.), Øvstebø og Urvik delvis på ei slette lagt opp av Aurlandselvi og

Langedølao, som renner ut i vatnet fra øst og nord. Bak gardene, mot nord, stiger fjellene ganske bratt opp til ca. 1400 m. På sørsida av vatnet er det bare en smal strandlinje, og derfra stiger det fjell bratt opp i omtrent samme høyde. Aurlandsdalen har et ganske typisk innlandsklima, høy sommertemperatur og relativt lite nedbør i sommerhalvåret. Mellom de bratte fjellene blir klimaet ganske drivende. Som i deler av indre Sogn forøvrig, kan det imidlertid bli noe lite vann for plantene i vekstperioden. Man har derfor i noen grad måttet hjelpe seg med kunstig vatning. Det ble funnet spor etter ei vassveit på Øvstebø. Det kan utvilsomt påvises flere, men den knappe tiden forhindret oss i å gå nærmere inn på dette. (Det henvises her en gang for alle til kalkering etter luftfoto over området). [Pl IV]

Høyden over havet setter selvsagt visse grenser for jordbruket. Likevel kunne man i normale år dyrke korn uten vanskelighet. Det største aktivum gardene hadde fra gammelt av, var likevel fjellviddene. Fjellet ga godt sommerbeite for krøtter og ikke minst geiter. Og særlig i eldre tider ga jakt, kanskje særlig reinsjakt, og fiske viktige tilskudd til gardsdriften. Aurdalsvatnet er fremdeles ganske fiskerikt. Ennå ser en spor etter to ovner til kaldrøyking av fisk, den ene på Øvstebø, den andre på Urvik. Ovnene er gravd inn i en skrå jordbakke. Selve fyrstedet ligger nederst, og det fører en 1,5 - 2 m lang røykkanal oppover. Denne er dekket med steinheller. Det er ikke bevart noe som kan fortelle om hvorledes fisken ble hengt opp.

De store sommerbeitene gjorde at det var muligheter for å skaffe vinterfôr som begrenset husdyrtallet. Alle egnete områder ble nyttet som utslåtter, og det lå mange utløer til gardene. En del av dem eksisterer ennå, mer eller mindre nedfalne. Disse er bygd av tørrmurt naturstein.

Vegetasjonen er nå sterkt forandret siden gardene ble nedlagt. Det fantes så å si ikke bjørkeskau, og heller ikke noe særlig einer. Vedhogst og rydding gjorde nok sitt, men husdyra har nok tatt det meste, særlig skal geita ha holdt skogen effektivt nede. Det er vanskelig å si helt sikkert, ut fra terreng og vegetasjon,

hvor grensene har gått mellom åker, eng og beitemark, mellom innmark og utmark. Den kraftige tilveksten, særlig av einer, har ofte visket ut grensene. Vi må huske på at både slått og åkerdyrking tidligere kunne foregå på nokså steinet mark. Likevel kan vi tak i visse trekk. Fjellssidene kan selvsagt ikke ha vært utnyttet. Og enkelte områder er så steinete at de bare kan ha vært utnyttet som beitemark. I enkelte tilfeller kan steingjerder sannsynligvis markere skillet mellom innmark og utmark. [Pl. IV] Det tydeligste eksemplet på dette har vi på Urvik, hvor steingardene mot nordøst, med kveene (b) nok er grense mot utmarka. Området sør for steingjerdet med kveene er ganske åpent, og det som er av stein her, er kastet sammen i små hauger eller lagt opp i lave steingjerder. Noe stein ligger riktignok igjen - en del av den er jordfaste - men såpass oppryddingsarbeid som her, ville neppe bli gjort med mindre området skulle benyttes til åker eller slått.

De fleste andre steingardene er vanskelige å forklare idag. Den sørlige halvparten av Øvstebø-sletta er så godt som steinfri, men her er årsaken tydeligvis at dette området er lagt opp av Aurlandselvi og av Langedøla. Området nord for åkrene B og C er meget steinfyllt, og det er her tydeligvis ikke gjort noe forsøk på å rydde steinen unna slik at stedet kunne brukes til slått eller dyrking.

Derimot er det en del områder som skiller seg klart ut som gamle åkre. De fleste ligger solvendt og lunt. Flere av områdene kan illustrere dyrkingsmåten ganske godt. Særlig kan det henvises til A på kalkeringen (se egen oppmåling), men også B, C og F er tydelige eksempler. [Pl V.][Fig. 14-15.] Alle de påviselige områdene ligger i hellende terreng. Pløyningen har foregått slik at jorda har veltet utfor bakke og enten lagt seg oppå den sammenryddete steinen (B og C), eller også dannet tydelige terrasser i skråningen (A og F). Ved B har pløyningen medført at det meste av matjorda ligger langs steinkantene, mens den høyere ryggen langs etter midten er så å si fri for matjord. Den steinen som ble ryddet unna, ble som regel kastet sammen i større eller mindre røyser inne på åkrene, slik at områdene ofte ble delt opp i mindre åkerlapper. Steinen kunne også kastes sammen i lange smale røyser

på langs av skråningene, noe som nok har vært en medvirkende årsak til terrasseringen (se profil A). Likeså kunne den bortryddete steinen legges opp i steingjerder langs åkerreinene (se f.eks. A). På den nederste terrassen på A går i dag kløvstien til Øvstebø, men om den har gått der også i eldre tid, vites ikke.

Det er høyst rimelig å tro at flere områder må ha vært benyttet som åkerland, men de lar seg ikke sikkert påvise i dag. Område D er etter all sannsynlighet et åkerområde, men avgrensningen er uklar, muligens har den gått ved steinsamlingen inntegnet lenger nede i bakken. Område E er noe usikkert, men rimeligvis også dette åker. To områder sørvest for E kan ha vært benyttet som åker, markert ved sammenryddet stein. Område E er meget usikkert. Rimeligvis markerer flere av steingardene i området dyrkningsmark.

Eierforholdene innen disse områdene er helt klare. Det har ikke eksistert noe fellesbruk i innmarka i manns minne. Grensen mellom Øvstebø og Urvik går ved Langedølao. Også grensen mellom de to Øvstebøgårdene er klar enda i dag, men tiden tillot ikke at den ble gått opp. Det kunne vært rimelig å vente å finne bruksfellesskap her, også fordi nettopp terrenget på Øvstebø skulle innby til det. Når det ikke finnes, er muligens årsaken den at ikke noen av de andre gardene ovenfor Vassbygd har hatt topografiske muligheter for å utvikle noe felles bruk i innmark. De to tunene på Øvstebø ligger også klart adskilt fra hverandre, om enn så å si med felles gjerde. Hvor lenge det har vært tilfelle, vites ikke. Fordi det på begge steder nå drives turisthytter, er det foretatt en del forandringer med bygningene. Likevel kan vi i store trekk se hvorledes forholdene har vært. På grunn av den knappe tiden ble det bare anledning til å se nærmere på tunet på Østerbø Fjellstove (I på kalkeringen). [Fig. 16]. Stova her er laftet av furutømmer, og den er i senere tid bygd på i bredden. Tidligere sto stova øst for buret. Begge tunene har burene bevart, og begge steder er de laftet av bjørketømmer. Begge brukene har sine gamle steinbygde fjøs, men iallfall på Fjellstova er det gjort noen forandringer, dog i den gamle formen. Huset er laget av tørrmurt naturstein, men er i nyere

tid forsterket med sement i hjørnene og rundt døråpningene. [Fig. 17-18.][Pl VI.]

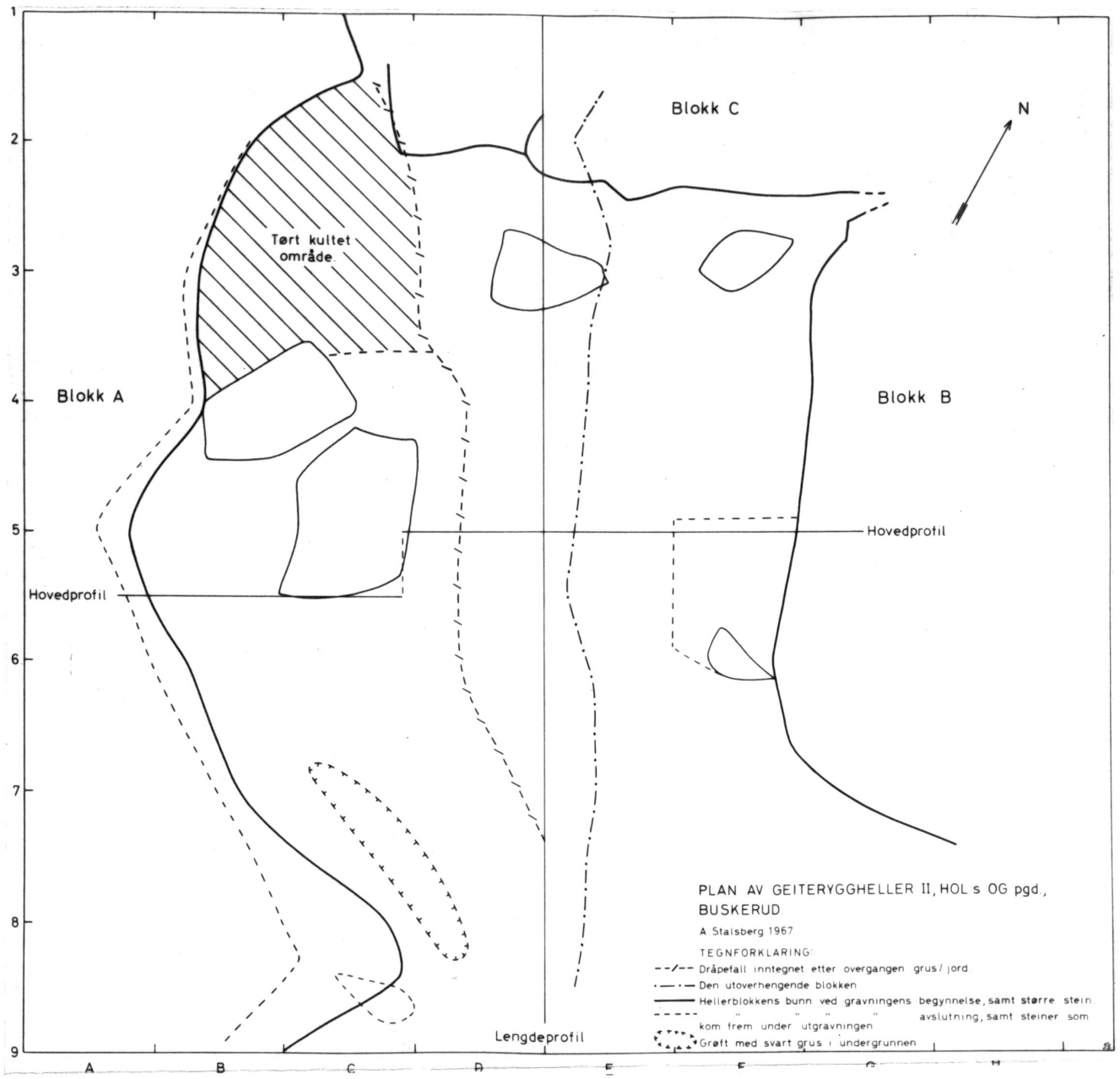
Taket er bygd med sperrer, men med to sett horisontale avstivere. Det har vinduer ved mønet, og det er idag tekt med bølgeblikkplater. Gavltrekanten mot nord består av et lag liggende bord, den andre er murt helt opp. Gulvet er av jord, men den sørligste delen og selet har i nyere tid fått sementgulv. Båsene er vendt mot ytterveggene, og skilleveggene er laget av tynne bjørkerajer. Selet er nyinnredet. Denne delen var tidligere fjøs, mens det før var løe der fjøset er i dag. Kjørebrua kan ennå sees. Bygningen har tidligere fortsatt mot nordøst, men ingen vet idag hva slags hus som har ligget her. Fjøset på Østerbø Turisthytte er bygget og innredet omtrent på samme måte.

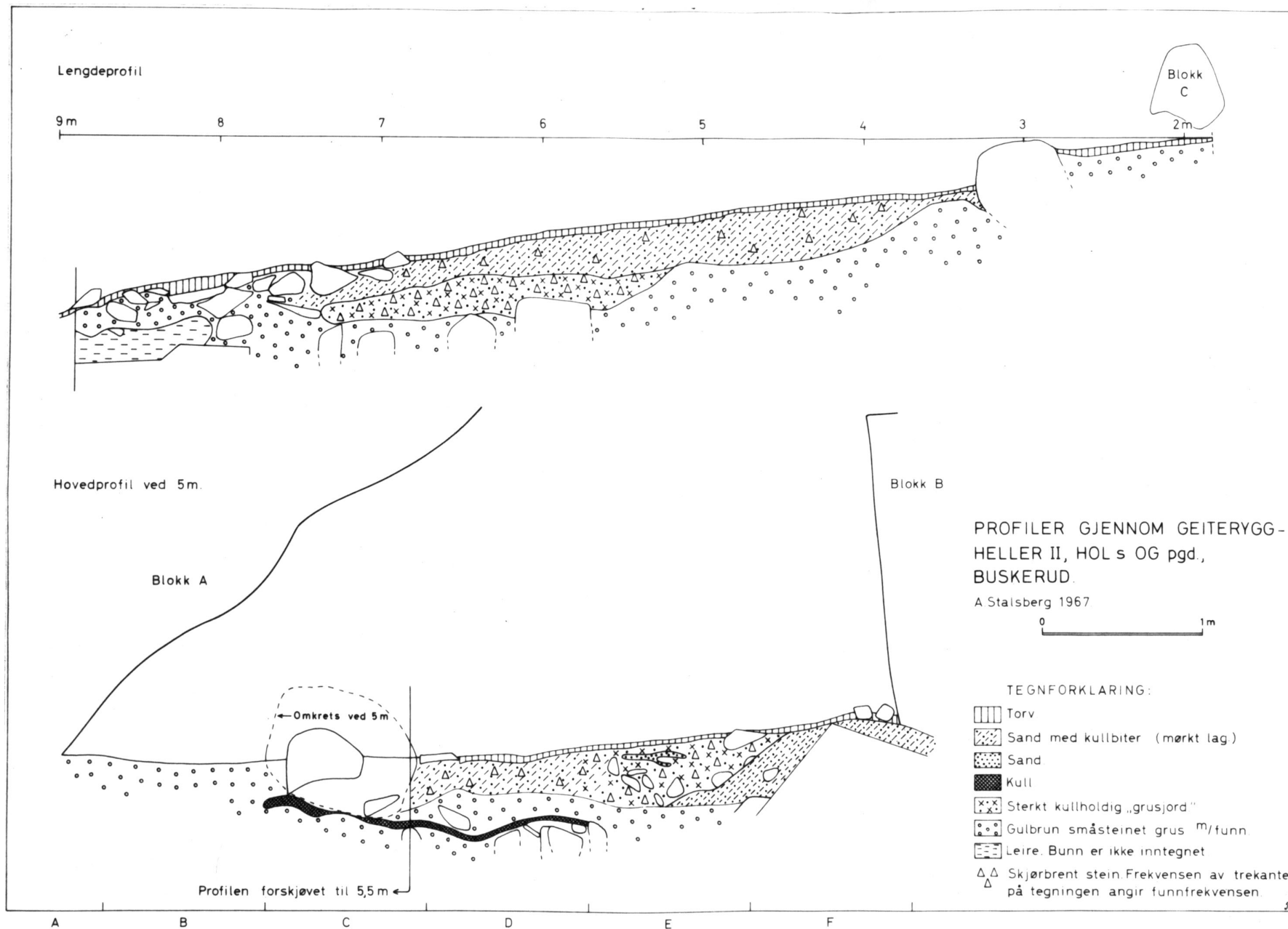
Urvik viser en tunordning som vi kanskje har spor etter i den forlengelsen som fjøset på Fjellstova har hatt. På Urvik ligger bygningene ordnet i en rekke, fra øst løe og eldhus, som er bygd sammen, begge tørrmurt av naturstein, så stove, laftet, en skut av stein, som danner inngangen til fjøset, også av stein. Disse tre delene er også bygd sammen. Bare buret ligger utenfor denne rekken, rett sør for stova.

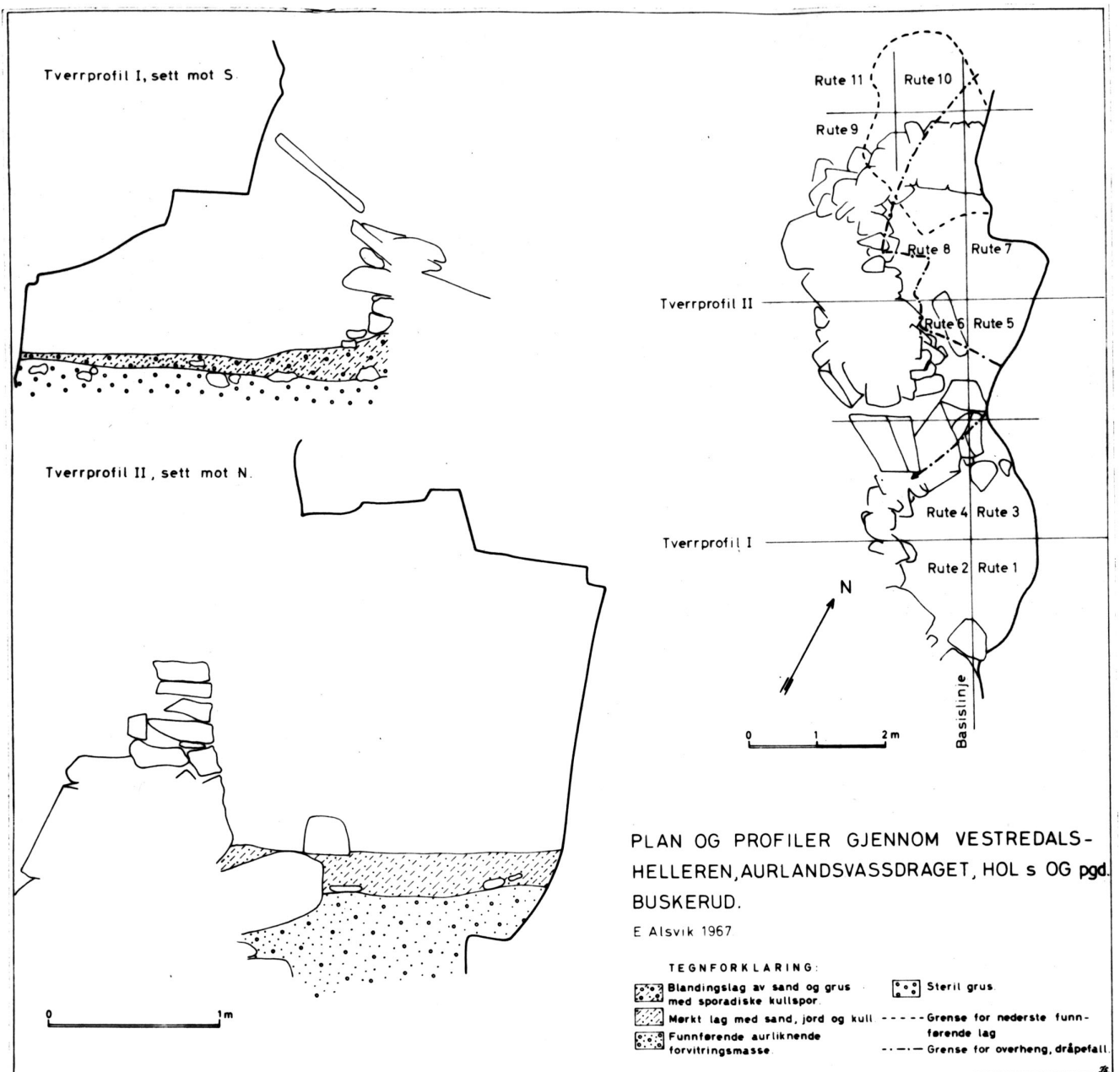
På tross av de meget dårlige framkomstmulighetene, har gardene i Aurlandsdalen tydeligvis dannet et eget samfunn, muligens delt i en nedre og øvre del, etter topografien. Å holde kontakt med utenverdenen kan til visse tider ha vært vanskelig nok, noe nødkirkegården på Øvstebø vitner om. Særlig først på vinteren var det store problemer med å komme frem. Men på ettervinteren, når snøen ble hard, var forholdene gode, og på denne tiden foregikk gjerne den tyngste varetransporten med slede over fjellet. Og om sommeren kom man alltid fram til fots og med kløvhest, både mot vest og øst. De øverste gardene i dalen har ved siden av kontakten vestover også hatt livlige forbindelser mot øst, særlig til Hol i Hallingdal. Dette understrekes av at dalen i eldre tid var en av forbindelseslinjene øst - vest, og av at man ofte tok krøtterdrifter og hestefølger denne veien når de skulle østover. Likevel kunne det ikke ved noen av de forholdene vi undersøkte, påvises noen direkte kulturell påvirkning østfra. Det lokalsamfunnet som gardene dannet, har utvilsomt hatt stor betydning for beboerne. Da fraflyttingen begynte, kanskje mye

på grunn av økende behov for kontakt med utenverden, ble samfunnet, den faste gruppen som hadde gitt tilstrekkelig kontakt innad, oppløst, og de som var igjen, hadde mistet sin forankring i lokalsamfunnet. Dette har nok bidratt til å fullføre avfolkingen. De fleste av brukene i dalen ble etter fraflyttingen benyttet til setring, og en del av dem ble lenge også benyttet som utslåtter, særlig der hvor det lot seg gjøre å få høyet ned ved hjelp av løypestreng. Men fremdeles lever det folk som husker tiden da gardene i dalen var i full bruk.

Det som her er skrevet, er i det alt vesentlige basert på arbeid i marken og på et meget kort og summarisk intervju med Otto Midje, Østerbø Fjellstove, sommeren 1967. Det er med hensikt ikke supplert med andre kilder, for derved å kunne se hvor mye stoff som kan samles i løpet av såvidt kort tid. Resultatet er selvsagt meget begrenset, men vel i det alt vesentlige korrekt. Det bildet som er tegnet, kan likevel utfylles meget, hvis det kan bli arbeidet videre i området, med intervjuer og undersøkelser i marken.

PLAN OG PROFILER GJENNOM VESTREDALS-HELLEREN, AURLANDSVASSDRAGET, HØL s OG pgd. BUSKERUD.

E Alsвик 1967

KALKERING ETTER FLYFOTO AV GÅRDSANLEGGENE ØVSTEBØ,
URVIK OG NESET, AURLANDSDALEN, VANGEN s. AURLAND pgd.
SOGN OG FJORDANE.

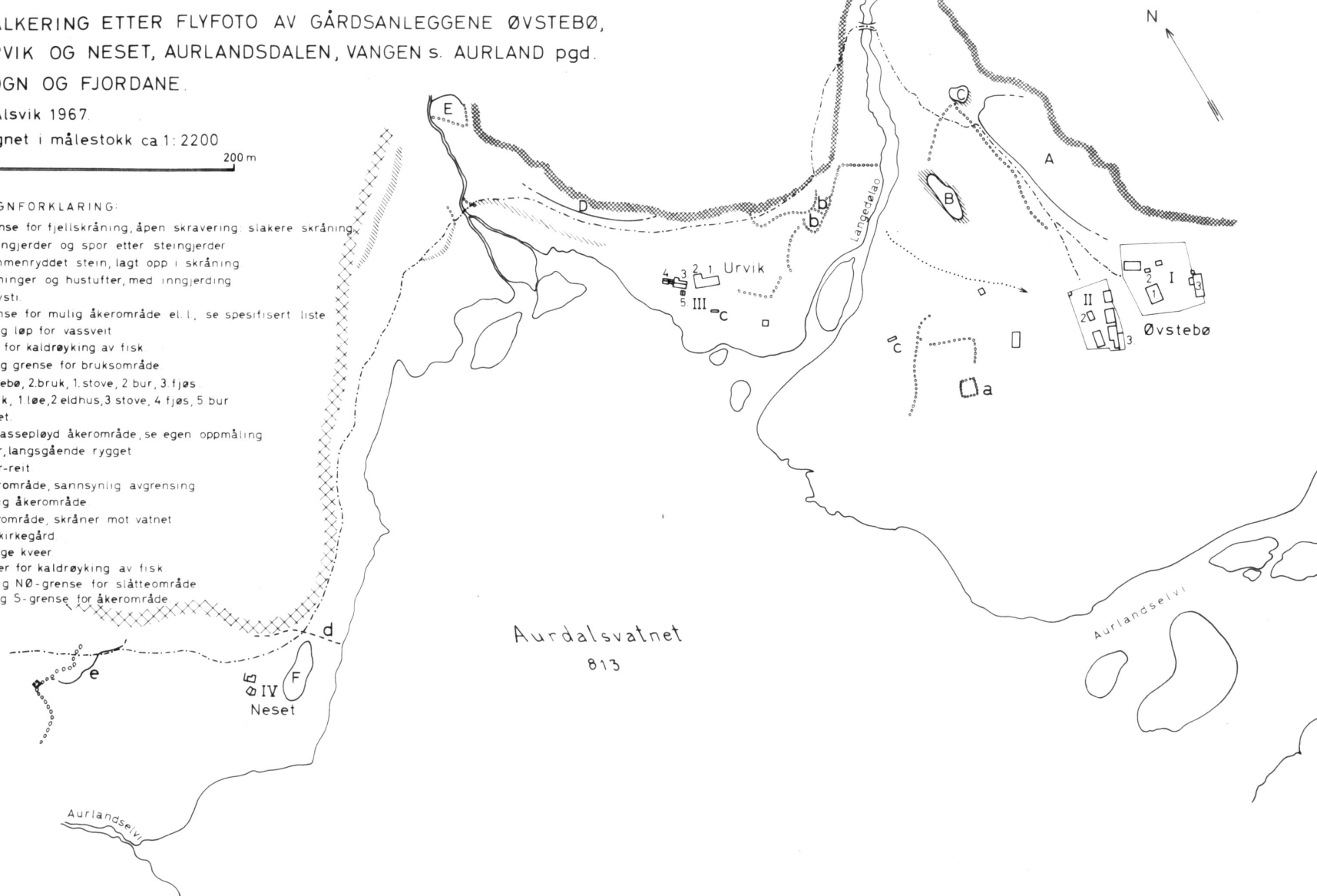
E. Alsvik 1967.

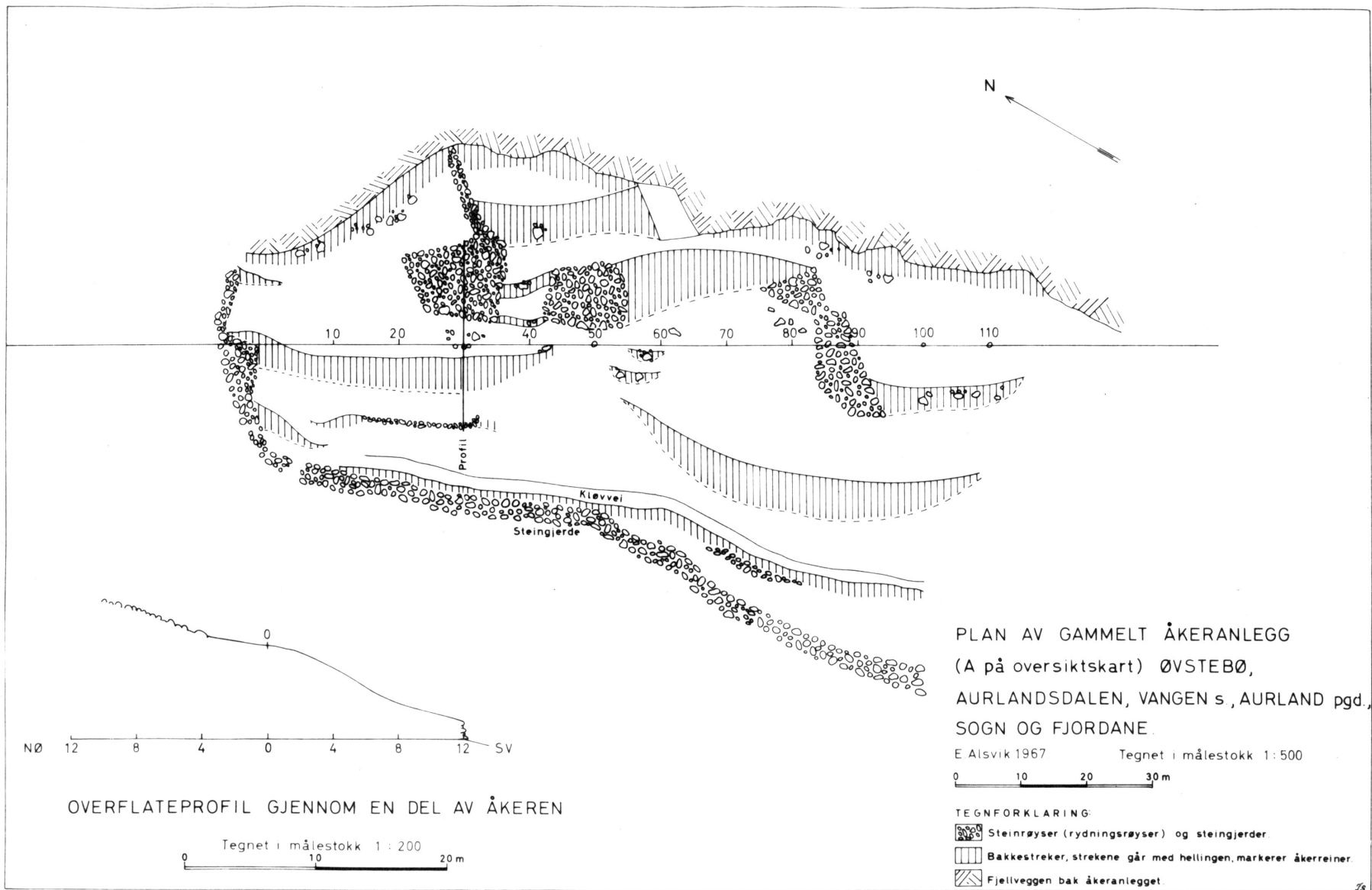
Tegnet i målestokk ca 1:2200

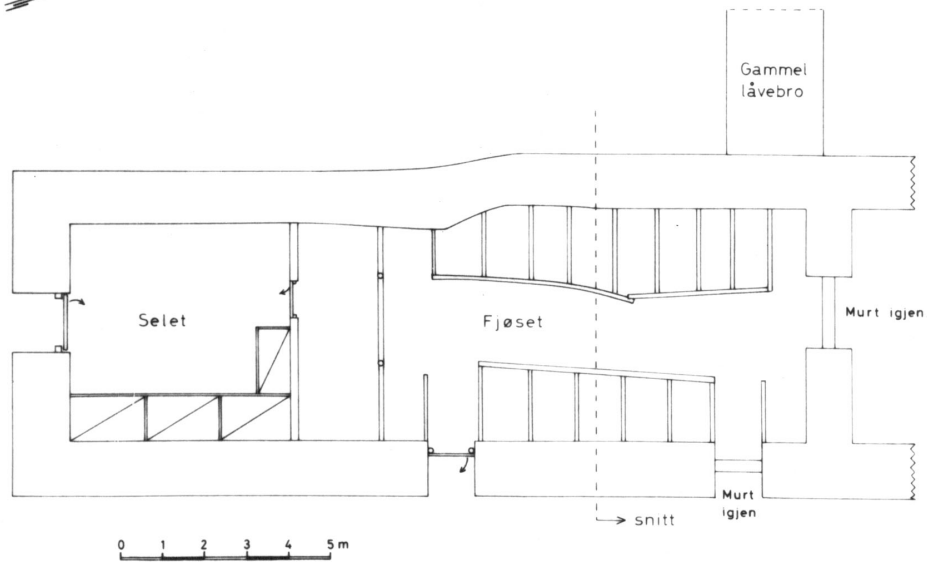
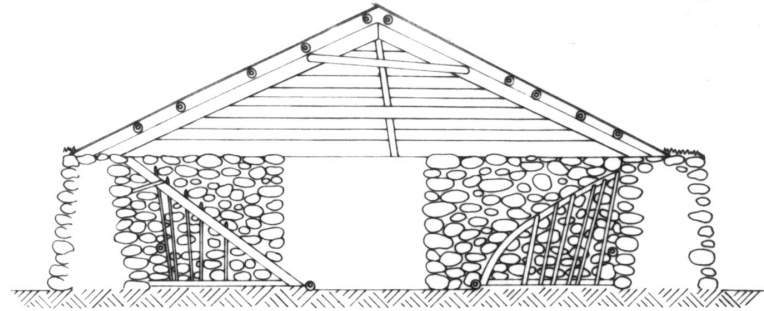
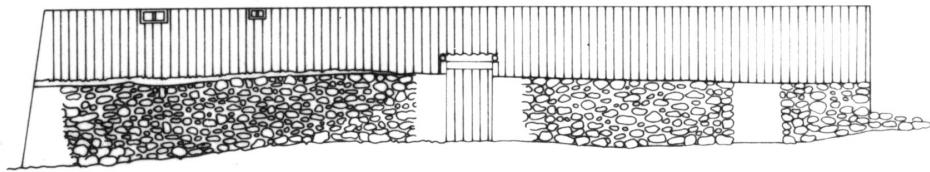
0 200 m

TEGNFORKLARING:

- Grense for fjellskråning, åpen skravering: slakere skråning.
- Steingjerder og spor etter steingjerder
- Sammenryddet stein, lagt opp i skråning
- Bygninger og hustuffer, med inngjerding
- Kløvsti
- Grense for mulig åkerområde el. l., se spesifisert liste
- Mulig løp for vassveit
- Ovn for kaldrøyking av fisk
- Mulig grense for bruksområde
- I, II Øvstebo, 2 bruk, 1 stove, 2 bur, 3 fjøs
- III Urvik, 1 løe, 2 eldhus, 3 stove, 4 fjøs, 5 bur
- IV Neset
- A Terrassepløyd åkerområde, se egen oppmåling
- B Åker, langsgående rygget
- C Åker-reit
- D Åkerområde, sannsynlig avgrensning
- E Mulig åkerområde
- F Åkerområde, skrånner mot vatnet
- a Nødkirkegård
- b Mulige kveer
- c Ovner for kaldrøyking av fisk
- d Mulig NØ-grense for slåtteeområde
- e Mulig S-grense for åkerområde

ØVSTEBØ, AURLAND, SOGN OG FJORDANE.

Fjøs og sel av stein, forsterket med sement.

Plan, østfasade og snitt mot N.

E. Alsvik 1967.